

بررسی میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فلسفه سیاسی امام خمینی(ره)

علی اکبری معلم^۱

چکیده

از آنجا که مرحله آشنایی مقدمه التزام است، بنابراین، در پژوهش حاضر، میزان آشنایی طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب اسلامی ایران در شهر قم با فلسفه سیاسی امام خمینی(ره) با روش پیمایش و ابزار پرسش-نامه، مورد بررسی قرار گرفته است. تا بدین وسیله از استمرار حاکمیت جمهوری اسلامی ایران بر مبنای اندیشه سیاسی امام(ره) اطمینان حاصل شود. حجم نمونه ۶۰۰ نفر می باشد که با روش نمونه گیری ترکیبی (طبقه ای- سهمیه ای) انتخاب و به سؤالات پرسش نامه پاسخ گفته اند. برابر یافته پژوهش، میانگین میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با بعد فلسفه سیاسی اندیشه سیاسی امام ۸۱/۲۵ درصد می باشد. یافته دیگر تحقیق این است که متغیرهای زمینه ای جنس، سن، وضع تأهل، محل سکونت و مقطع تحصیلی پاسخ گویان در میزان آشنایی آنان با این بعد از اندیشه سیاسی امام(ره) تأثیر نداشته است؛ اما متغیر محل تحصیل پاسخ دهندگان در میزان آشنایی آنان با اندیشه امام(ره) تأثیر گذار بوده است.

کلید واژه ها: اندیشه سیاسی، امام خمینی(ره)، فلسفه سیاسی، نسل سوم، انقلاب اسلامی ایران، طلاب و دانشجویان شهر قم

مقدمه

آنچه از نظر فکری اساس تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران شد، اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) به عنوان طرح جایگزین رژیم شاهنشاهی است و استمرار حاکمیت جمهوری اسلامی ایران منوط به انتقال موفق اندیشه سیاسی امام راحل به نسل جدید می‌باشد؛ در واقع، از دغدغه‌های مهم هر حکومتی از جمله نظام جمهوری اسلامی ایران آن است تا مقبولیت خود را در نظر شهروندان، حفظ و ارتقا ببخشد. دغدغه آن است که آیا نسل سوم انقلاب اسلامی، این آمادگی و انگیزه لازم را برای پایداری و مقاومت در راه تحقق اهداف انقلاب اسلامی و حفظ نظام جمهوری اسلامی دارد؟ بدیهی است، از شروط اولیه و ضروری تحقق آرمان‌های انقلاب و حفظ نظام، میزان آشنایی نسل جدید با اندیشه سیاسی امام به‌عنوان مبنای تشکیل نظام، است. چرا که مرحله آشنایی، مقدمه و اساس رفتار و التزام به اندیشه امام است.

اندیشه سیاسی امام براساس الگوی تقسیم سه بُعدی اسلام به سه قسم فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و اخلاق سیاسی تقسیم می‌شود. بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام(ره) به دلیل پرداختن به مباحث و مسایل ثابت مربوط به حوزه سیاست و زندگی اجتماعی و پاسخ به پرسش‌هایی در خصوص مبدء و معاد، ابزار و منابع شناخت، مفاهیم بنیادی مثل عدالت، مشروعیت، آزادی، دموکراسی، مردم سالاری دینی و سیاست و لزوم تشکیل حکومت در عصر غیبت، ولایت فقیه، وجوب تشکیل حکومت اسلامی بر فقها و پیوند دین و سیاست، از اهمیت خاصی برخوردار است و به‌عنوان بنیان فکری و نظری نظام اسلامی به حساب می‌آید؛ پس لازم است بدانیم، نسل سوم انقلاب اسلامی در این زمینه در چه وضعیتی قرار دارد و به چه میزان با این بُعد اساسی از اندیشه سیاسی امام(ره) آشنایی دارد؟ تا به میزان امیدواری به استمرار حاکمیت نظام و تحقق آرمان‌های انقلاب و اندیشه سیاسی امام(ره) پی ببریم. آیا نسل سوم انقلاب اسلامی که دوره حیات امام(ره) را درک نموده و به‌تدریج در لایه‌های مختلف نظام جمهوری اسلامی ورود پیدا می‌کند، بدون آشنایی کافی با اندیشه امام راحل می‌تواند در حفظ، تقویت و رفع کاستی‌های نظام برآمده از آن اندیشه اقدام کند؟ روشن است، عدم توفیق جمهوری اسلامی در انتقال باورها و اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) به نسل سوم انقلاب اسلامی، موجب کاهش مشروعیت و مقبولیت نظام خواهد شد که نتیجه آن اضمحلال تدریجی حاکمیت اندیشه سیاسی امام(ره) و جمهوری اسلامی خواهد بود. بنابراین، موضوع مذکور از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این روی، پرسش اصلی تحقیق حاضر این است که میزان آشنایی طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب اسلامی ایران در شهر قم با فلسفه سیاسی اندیشه امام خمینی(ره) چقدر است؟ تا روشن شود که جمهوری اسلامی ایران به چه میزان توانسته است الگوی فکری و مبانی نظری خود را به نسل جدید منتقل نماید؟ در واقع، آن چه موجب انتخاب این موضوع شد، کمک و تلاش در تحلیل درست وضع موجود، شناسایی زمینه‌های فرصت و تهدید و حفظ و ارتقای مشروعیت و استمرار حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران با تشخیص نقاط قوت و ضعف عملکرد جمهوری اسلامی ایران در جامعه‌پذیری سیاسی و انتقال اندیشه سیاسی حضرت امام(ره) به نسل جدید می‌باشد.

مهم‌ترین محورها، مفاهیم و شاخص‌های مربوط به فلسفه سیاسی اندیشه امام خمینی است. البته اندیشه سیاسی امام(ره) دارای ابعاد دیگری نیز می‌باشد؛ که به دلایل تخصصی بودن موضوعات، رعایت اختصار، مراعات سطح و ظرفیت مخاطبان (طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب اسلامی) و ظرفیت زمانی تحقیق، از بررسی آن ابعاد صرف‌نظر شده است؛ مثل بحث از فقه سیاسی، اخلاق سیاسی، عرفان سیاسی، تفسیر سیاسی، تاریخ سیاسی، اقتصاد سیاسی و روابط بین‌الملل در اندیشه سیاسی امام(ره)؛ بنابراین، تمرکز بحث و بررسی حاضر در میزان آشنایی طلاب و دانشجویان با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام(ره) می‌باشد و بررسی موضوع در ابعاد دیگر اندیشه سیاسی امام(ره) را به پژوهشگران دیگر و به فرصت‌های بعدی واگذار می‌کنیم.

پیشینه تحقیق

تا آن‌جا که نگارنده در مطالعات اکتشافی به‌دست آورده است، در موضوع مذکور با رویکرد جامعه‌شناسی سیاسی، آثار و گزارش تحقیقی وجود ندارد. البته در خصوص اندیشه سیاسی امام(ره) پژوهش‌های متعددی به‌صورت مستقل انجام یافته است؛ که در قالب کتاب یا مقاله منتشر شده‌اند؛ برخی از این پژوهش‌ها ضمن بیان زندگی و آثار سیاسی امام، مبانی، مفاهیم بنیادی و مباحث اندیشه سیاسی امام(ره) را در دو حوزه فلسفه سیاسی و فقه سیاسی مورد بررسی قرار داده‌اند؛ برخی دیگر، مفهوم خاصی را در اندیشه سیاسی امام(ره) دنبال کرده‌اند؛ بعضی دیگر از محققان، اندیشه‌های فلسفی امام را اعم از فلسفه سیاسی، مورد بحث قرار داده‌اند؛ تعدادی دیگر از پژوهشگران، مستندات قرآنی فلسفه سیاسی امام(ره) و سیر تطور تفکر سیاسی امام را مورد بررسی قرار داده‌اند؛ بعضی پیرامون رابطه مبانی اندیشه امام با سیاست و اخلاق، دست به پژوهش زده‌اند؛ بعضی دیگر به بازخوانی زندگی سیاسی و عملی امام برای نسل سوم پرداخته‌اند؛ دسته دیگر از مطالعات به بررسی برخی از مفاهیم اخلاقی از منظر سیاسی اجتماعی از دیدگاه امام اقدام کرده‌اند؛ اما در مجموعه آثار موجود، پیرامون بُعد فلسفه سیاسی اندیشه سیاسی امام به‌همراه شاخص‌بندی و با روش پیمایش در خصوص بررسی میزان آشنایی یا عدم آشنایی طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب اسلامی با بُعد مذکور اندیشه سیاسی امام، اقدامی صورت نپذیرفته است.

چارچوب مفهومی

با توجه به این که موضوع مقاله به اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) می‌پردازد، در این جا لازم است ضمن تعریف مفاهیم اندیشه سیاسی و فلسفه سیاسی، ابعاد گوناگون اندیشه سیاسی حضرت امام تبیین شود.

۱. اندیشه سیاسی:^۱ اندیشه سیاسی در این جا به معنای مجموعه‌ای از آرا و عقایدی است که به شیوه عقلانی و مستدل درباره چگونگی سازمان‌دادن به زندگی سیاسی مطرح می‌شود. اگر اندیشه سیاسی بر

1. Political Thought.

اساس هریک از مبانی فلسفی، فقهی و اخلاقی مطرح شود، به ترتیب، فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و اخلاق سیاسی نامیده می‌شود (یحیی‌فوزی، ۱۳۸۴: ۱۴). این سه قسم از اندیشه سیاسی به‌عنوان یک سیستم با یکدیگر در تعامل بوده و دارای رابطه معناداری هستند و موفقیت نظام، با رعایت لوازم هر سه قسم حاصل خواهد شد؛ در واقع، اندیشه سیاسی، الگویی برای رسیدن به وضع مطلوب (مدینه فاضله) از نظر هر اندیشمندی است (نجف‌لک‌زایی، ۱۳۸۴: ۳۰) منظور از اندیشه سیاسی امام خمینی (ره) همان منظومه فلسفی ایشان است که به اداره امور جامعه مربوط می‌شود و دارای ارکان اندیشه سیاسی (تعیین اهداف معقول، تعیین و انتخاب ابزارهای لازم برای رسیدن به هدف، منطقی بودن ابزارها)، می‌باشد.

۲. فلسفه سیاسی:^۱ منظور از فلسفه سیاسی در این پژوهش، مباحث و مسایل ثابت مربوط به حوزه سیاست و زندگی اجتماعی است؛ مسایلی که در صدد پاسخ‌گویی به پرسش‌های ابدی سیاسی در حوزه امامت و ولایت و نیازهای ثابت انسان بوده و در پرتو تحولات زندگی اجتماعی دست‌خوش تغییر و تحول نمی‌شود (نجف‌لک‌زایی، ۱۳۸۶: ۷۵). فلسفه سیاسی با این معنا اعم از کلام سیاسی است. فلسفه سیاسی متکفل پاسخ به پرسش‌های اساسی انسان در زمینه‌هایی نظیر دولت مطلوب، مشروعیت، عدالت، اطاعت، قدرت و سعادت است؛ این که علت نیاز جوامع به دولت و حکومت چیست؟ چه کسانی حق حکومت دارند؟ چرا باید از حاکمان اطاعت کرد؟ حکومت به‌دنبال چه اهدافی باید باشد؟ چه وظایفی در قبال مردم دارند؟ عدالت اجتماعی چه جایگاهی در تصمیم‌گیری و اداره امور جامعه دارد؟ (احمد واعظی، ۱۳۸۶: ۱۸). امام خمینی (ره) با ارایه نظام ولایت فقیه در آثار خود از جمله در کتاب ولایت فقیه، به پرسش‌های اساسی در پیرامون فلسفه سیاسی پاسخ گفت.

روش تحقیق

با عنایت به موضوع پژوهش، بررسی میزان آشنایی جوانان با فلسفه سیاسی امام خمینی (ره)، با روش «پیمایش»^۲ و ابزار پرسش‌نامه انجام شده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش، طلاب و دانشجویان شهر قم یعنی جوانان سنین ۲۰ تا ۳۰ ساله در دو مقطع تحصیلی کارشناسی / سطح دو و کارشناسی ارشد / سطح سه می‌باشند.

در تحقیق حاضر با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران با دقت احتمالی ($d = 0.04$) حجم نمونه ۶۰۰ نفر تعیین شد. اطلاعات مورد نیاز با ابزار پرسش‌نامه (محقق ساخته) گردآوری شد. برای انتخاب پاسخ‌گویان از روش نمونه‌گیری ترکیبی استفاده شد. به این معنا که با ترکیب دو روش طبقه‌ای و سهمیه‌ای و افزایش تعداد نمونه و سطح پوشش گروه‌های مختلف از نظر مقاطع تحصیلی، جنس، سن و

1. Political Philosophy.

۲. در روش پیمایش، اطلاعات مربوط به ویژگی‌های یکسان دست کم دو مورد (آزمودنی) در یک مقطع زمانی، گردآوری و به‌صورت ماتریس متغیر بر حسب داده‌های موردی تنظیم می‌شود. داده‌های جمع‌آوری شده با بهره‌گیری از روش‌های تحلیل کمی، براساس مقایسه ویژگی‌های موردها، پردازش و تحلیل می‌شوند.

رشته‌های تحصیلی، تلاش شد ویژگی‌های نمونه آماری در حد امکان با جمعیت آماری شباهت ساختاری داشته باشند. افراد نمونه، از میان دانشجویان دانشگاه‌های مختلف (دانشگاه قم، دانشگاه پیام نور مرکز قم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، دانشگاه مفید قم و دانشگاه تهران-پردیس قم) و نیز طلاب مراکز مختلف حوزوی (مدرسه علمیه فیضیه، مدرسه آیت‌الله گلپایگانی، مدرسه علمیه حقانی، مدرسه علمیه امام محمد باقر علیه‌السلام، مدرسه علمیه معصومیه (برادران)، جامعه الزهرا(س) و مؤسسه آموزش عالی حوزوی معصومیه (خواهران))، انتخاب شدند. همچنین برای افزایش اطمینان نسبت به پوشش مناسب جمعیت آماری، افزون بر تعدد مراکز دانشگاهی و حوزوی، با نمونه‌گیری از زمان (توزیع پرسش‌نامه در زمان‌های مختلف) و مکان (توزیع پرسش‌نامه در مکان‌های مختلف) اقدام به تکمیل پرسش‌نامه شد.

برای سنجش روایی مقیاس از «اعتبار صوری» استفاده شده است. در اعتبار صوری، پرسش‌نامه در اختیار متخصصان (محققان حوزوی و استادان دانشگاهی) قرار گرفت و نظرات اصلاحی آنان اعمال شده است. برای سنجش ضریب پایایی سوالات تحقیق از تکنیک آلفای کرونباخ استفاده شده است. این روش، رایج‌ترین روش اندازه‌گیری ضریب پایایی است (دواس، ۲۵۲:۱۳۷۶). با استفاده از تکنیک مذکور، گویه‌ها و شاخص‌های فاقد هم‌سازی درونی حذف و گویه‌های دارای انسجام، انتخاب شده‌اند. مقدار آلفای ۷۵ درصد بر پایایی بالا، مقدار ۴۵-۷۵ درصد بر پایایی متوسط و کمتر از ۴۵ درصد بر پایایی کم دلالت دارد (کرم‌الهی، ۱۳۹۰: ۳۱۹-۳۱۷). مقدار کلی آلفای مقیاس مربوط به نتایج آزمون پایایی ۷۴٪ است. داده‌های به‌دست آمده از پرسش‌نامه با استفاده از نسخه نوزدهم نرم‌افزار آماری SPSS تحلیل شده است.

جدول شماره ۱: توزیع حجم نمونه آماری دانشگاه‌ها و حوزه علمیه قم به تفکیک متغیرهای جنس و مقطع

تحصیلی

جمع	کارشناسی ارشد/ سطح سه		کارشناسی / سطح دو		مراکز دانشگاهی
	مرد	زن	مرد	زن	
۳۰۰	۳۵	۲۵	۱۲۰	۱۲۰	
۳۰۰	۳۶	۲۴	۱۸۰	۶۰	مراکز حوزوی
۶۰۰	۷۱	۴۹	۳۰۰	۱۸۰	جمع

فلسفه سیاسی امام خمینی(ره)

حضرت امام اندیشه سیاسی خویش را در بُعد فلسفی در سه قسم میانی(هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی)، مبادی(مفاهیم بنیادی) و مسایل فلسفه سیاسی(لزوم تشکیل حکومت در عصر غیبت، هدف‌های حکومت اسلامی، ولایت فقیه، وجوب تشکیل حکومت اسلامی بر فقها و پیوند دین و سیاست) بیان داشته‌اند. در این قسمت به توضیح مختصر آن می‌پردازیم.

۱. مبانی فلسفه سیاسی امام خمینی(ره)

۱-۱. **مبانی هستی‌شناسی:** از نظر امام خمینی(ره)، هستی دارای مبداء و معاد بوده و هدفدار است و خدا آفریننده و مالک جهان هستی و همه عوالم وجود و انسان است؛ در واقع، اصل توحید محور هستی‌شناسی امام را تشکیل می‌دهد و ریشه و اصل همه اعتقادات ایشان در تمام ابعاد معرفت و اندیشه او است. (امام خمینی(ره)، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۸۷). برابر این نگرش، جهان براساس عدل، تحقق یافته است. امام نگاه جامعی نسبت به خدا، جهان و انسان دارد و به تبع، نگاه جامعی به اسلام دارد و انقلاب اسلامی را با همین نگاه رهبری و به سرانجام رسانده است. به نظر وی، انسان آفریده خدا است و به دلیل برخوردارگی از عقل، آزادی و اختیار، می‌تواند تصمیم بگیرد و راه خود را انتخاب کند. بنابراین، خود انسان، اساس شکست‌ها و پیروزی‌ها، رستگاری و سعادت یا شقاوت است. به تعبیر ایشان، باور انسان، اساس تمام امور است (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۴: ۳۰۶).

امام در تعریف جهاد با نفس از تعبیر «غلبه» استفاده می‌کند؛ نه از کشتن و از بین بردن نفس. مهم آن است که مغلوب غرایز نشویم. (امام خمینی، ۱۳۷۱: ۶). از نظر امام، اصل توحید، پایه همه اعتقادات از جمله عقاید سیاسی است. به نظر امام، از اصل توحید، اصل آزادی بشر فهمیده می‌شود؛ یعنی هیچ انسانی و یا جامعه و ملتی حق ندارد، دیگران را از آزادی محروم کند و یا برای آن‌ها قانون وضع کند؛ زیرا شناخت و درک انسان‌ها ناقص است. تنها خداوند متعال است که اطاعت از قوانین او موجب سعادت و کمال می‌شود. نتیجه عملی اصل توحید، قیام علیه نا برابری و زنجیرهای اسارت است. از نظر ایشان رهبری الهی با ختم نبوت به پایان نمی‌رسد؛ بلکه از طریق امامت و ولایت، هدایت خود را ادامه می‌دهد (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۸۷ و ۳۸۸).

۱-۲. **مبانی معرفت‌شناسی:** از نظر امام راحل، وحی، فطرت، قلب، عقل و حس (تجربه) از منابع شناخت می‌باشند (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۱: ۳۸۲؛ امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۹: ۲۲۶-۲۲۵؛ محمد حسین جمشیدی، ۱۳۸۸: ۱۲۱). از نظر امام، ارتباط بین عقل و وحی می‌تواند مکمل فرایند معرفتی باشد؛ این ارتباط در عصر غیبت، با تمسک به اجتهاد قابل تحقق است. چون اجتهاد به تعبیر امام یعنی اطلاع بر تمام قانون‌های خدایی که در شؤون فردی و اجتماعی، قبل از آمدن انسان به دنیا تا پس از رفتن از دنیا، در همه کارها دخالت مستقیم دارد (امام خمینی، کشف اسرار: ۲۰۴). امام در شناخت اسلام و رسیدن به حقیقت و واقعیت از مجموع منابع، ابزارها و روش‌ها، استفاده می‌کردند و از جهات و ابعاد مختلف و به صورت جامع سعی در شناخت اسلام را داشتند و فهم اسلام را از یک طریق، تک بُعدی و انحرافی می‌دانستند. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد هشتم: ۵۳۱). شاید این نگاه منظومه‌ای و کل‌گرایی امام منبعث از حکمت متعالیه صدرالمتألهین باشد. چون امام به حکمت متعالیه گرایش و بلکه باور داشت، اندیشه ایشان نیز متأثر از حکمت متعالیه، منظومه‌ای بوده و دارای رنگ عرفانی و اخلاقی است (محمد رضا غفوریان، ۱۳۸۹: ۴۹ و ۶۳). در واقع، غفلت از این نکته در بررسی ابعاد اندیشه امام خمینی(ره) ناتمام بوده و نسبت آن به امام ناروا تلقی می‌شود.

۲. مبایذ فلسفه سیاسی امام

به دلیل اهمیت برخی از مفاهیم کلیدی در بُعد فلسفه سیاسی امام و تأثیر آن‌ها بر جامعه و اداره امور کشور و تأثیرشان در فهم نظام فکری امام، اینک، تعدادی از مفاهیم بنیادی به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. آزادی: ^۱ در نظر امام، انسان موجودی آزاد و مختار خلق شده است. ایشان با استفاده از اصل توحید معتقد است که انسان، آزاد است و کسی حق ندارد آزادی را از انسان سلب کند (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۸۷ و ۳۸۸). وی معتقد است انسان در حوزه مباحثات و اعتقادات دارای آزادی مطلق است؛ مگر آن‌که موجب مفسده‌ای شود. به بیان ایشان در اسلام، آزادی به طور مطلق است؛ مگر آن‌چه به حال ملت و کشور ضرر داشته باشد و موجب مفسده‌ای باشد؛ یعنی اصل بر آزاد بودن انسان‌ها است؛ الا این‌که دلیل عقلی و شرعی در محدودیت آن ارایه شود. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۲، ۳۳ و ۴۱۹). بنابراین، امام از آزادی منطقی، عاقلانه و موافق با موازین شرع و مصالح و منافع ملی و در حدود قانون حمایت می‌کند و از آزادی مطلق و مخرب، افسارگسیخته، مخالف با عقل و شرع و مصالح و منافع ملی و خارج از محدوده قانونی و توطئه، موافق نیست. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد هشتم: ۱۱۹ و ۱۲۰ و جلد چهارم: ۲۶۶).

۲-۲. استقلال: ^۲ از دیدگاه امام، استقلال در همه محورها اعم از استقلال فکری، سیاسی، فرهنگی، علمی، اقتصادی و نظامی و در ابعاد داخلی و خارجی مدنظر بوده است. استقلال در نگاه امام یعنی رهایی و آزادی از حاکمیت و سلطه مستکبران و به دست گرفتن سرنوشت خویش و اداره امور جامعه بدون دخالت بیگانگان است (امام خمینی، ۱۳۸۷، جلد دوم: ۴۱۱). از دیدگاه ایشان، استقلال فرهنگی زیربنای استقلال در ابعاد دیگر است؛ به عبارت دیگر، ایشان وابستگی فرهنگی و درونی را بزرگ‌ترین وابستگی معرفی کرده و آن را موجب وابستگی کشور در سایر زمینه‌ها می‌داند (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد دهم: ۷۹). امام، بهای استقلال و آزادی را بسیار گران دانسته و مردم را به تحمل انزوا و سختی‌ها برای رسیدن به استقلال دعوت می‌کند. وی خودباختگی را مانع تحقق استقلال معرفی کرده و خودباوری را شرط تحقق استقلال می‌داند (امام خمینی، ۱۳۸۷، جلد دوم: ۴۱۲ تا ۴۲۱ و ۴۱۶). از دیدگاه امام اجرای اصل «نه شرقی، نه غربی»، برای دستیابی به استقلال و نجات از سلطه بیگانگان و مستبدان ضروری است. وی این اصل را سیاست بین‌المللی اسلام معرفی کرده و پشت کردن به آن را، پشت کردن به آرمان و مکتب اسلام و خیانت به رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه هدی علیهم‌السلام می‌داند؛ که موجب مرگ کشور و ملت ایران و تمامی کشورهای اسلامی خواهد شد و عمل به آن راه استقلال، عزت و سعادت کشور معرفی می‌کند. به نظر امام، آن‌چه که موجب دستیابی به استقلال، راه نجات و رستگاری و راه

1. Freedom / liberty

2. Independence.

پیشرفت و بازگشت به عظمت گذشته می‌شود، بیداری، خودباوری و عمل به احکام اسلام است (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد دهم: ۳۹۲ و جلد ۱۳: ۸۳).

۳-۲. دموکراسی:^۱ امام معتقد به دموکراسی اسلامی است؛ به این معنا که، شکل حکومت توسط مردم تعیین می‌شود؛ ولی محتوای آن، قوانین الهی و اسلامی است. به همین دلیل عنوان جمهوری اسلامی را پیشنهاد کرده و به رأی ملت ایران گذاشته است که نشان‌دهنده هر دو وجه الهی و مردمی است. از نظر ایشان، حکومت اسلامی متکی به آرای ملت است و رأی مردم در دموکراسی اسلامی میزان بوده و دارای اعتبار می‌باشد و صاحبان قدرت با رأی مردم روی کار می‌آیند (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۹۸ و ۲۴۰). از تفاوت‌های اصلی بین دموکراسی مورد نظر امام و جهان معاصر، این است که، اگرچه مردم در فعلیت و تحقق حکومت اسلامی و حاکمیت ولی فقیه، دارای نقش محوری هستند؛ اما پس از اعلام رضایت آنان، آن‌چه محور همه امور قرار می‌گیرد، احکام و قوانین الهی است؛ ولی در دموکراسی مرسوم جهان حاضر، نظر مردم و عقل انسان محور تمامی امور قرار می‌گیرد و دین در اداره امور جامعه دخالتی داده نمی‌شود. امام هر کجا که از دموکراسی و ویژگی‌های آن در جمهوری اسلامی سخن به میان آورده است، بلافاصله، محوریت قوانین اسلام و حاکمیت آن را یادآور شده است؛ (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۱۳۳). امام بر نظارت همگانی مردم در امور مملکت برای جلوگیری از خطر انحراف، استبداد و انحطاط تأکید دارند (امام خمینی، ۱۳۸۷، جلد دوم: ۴۲۸ و ۴۳۰). بنابراین، از نظر امام راحل، دو عنصر اساسی در دموکراسی وجود دارد؛ اول، قوانین الهی و دوم رضایت حضور مردم.

۴-۲. مردم‌سالاری دینی: اصطلاح مردم‌سالاری دینی که از دهه ۷۰ وارد ادبیات سیاسی ایران شد، از دو عبارت مردم‌سالاری و دین ترکیب یافته است. برخی از صاحب‌نظران، مردم‌سالاری دینی را به مثابه فلسفه سیاسی نوظهور تعبیر کرده‌اند که بایستی به پرسش‌هایی در خصوص مشروعیت حکومت، محدوده حقوق و آزادی‌های اساسی، شکل حکومت، ماهیت قانون و وظایف متقابل دولت و مردم پاسخ دهد. (عماد افروغ، ۱۳۹۱: ۱۷۶). برخی از ویژگی‌های نظام مردم‌سالاری، حاکمیت قانون، حکومت مردم، اعتبار رأی اکثریت، برابری همه در برابر قانون، داشتن نظام انتخاباتی آزاد، آزادی عقیده و بیان و نقد اصحاب قدرت می‌باشد؛ که امام نیز بر این ویژگی‌ها تأکید دارند. امام حق تعیین سرنوشت را برای ملت یک حق قانونی، شرعی و بشری دانسته و بر آن تأکید می‌ورزد (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ششم: ۱۳). و در عمل نیز با انجام فرآیند جمهوری اسلامی و قانون اساسی و برگزاری انتخابات مجلس خبرگان، مجلس شورای اسلامی، ریاست جمهوری و شوراهای شهر به ایده مذکور جامه عمل پوشانده است. اصل ششم

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران،^۱ اداره امور کشور را متکی به آرای عمومی دانسته که مورد تأیید امام قرار گرفت. در جمهوری اسلامی ایران، هیچ نهادی بدون رأی و رضایت مردم شکل نمی‌گیرد و این همان التزام عملی حکومت به رأی مردم است. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۷: ۲۵۱؛ جلد هشتم: ۱۲۶ و جلد ۱۹: ۳۷ و امام خمینی، ۱۳۶۸: ۲۳). در نگاه امام، در نظام مردم‌سالاری دینی، ما موظف به آگاهی بخشی مردم هستیم. چرا که مردم بصیر و آگاه در انتخابات دست به انتخاب اصلاح می‌زنند و در آرای خود اشتباه نمی‌کنند. بر فرض اگر اشتباه کنند، آثار سوء این نوع اشتباه بهتر از آثار سوء تحمیل رأی بر مردم است. با این استدلال، امام رأی اکثریت و رأی مردم را معتبر می‌داند و سیره عملی خویش را بر آن قرار داده بود (امام خمینی، ۱۳۷۸، جلد پنجم: ۳۲۲ و ۳۲۳). مردم‌سالاری دینی، الگوی جدیدی در مقابل دو الگوی موجود لیبرال - دموکراسی و سوسیال - دموکراسی است. در واقع، این الگوی نظری و عملی امام در اواخر قرن بیستم، موجب تجدید حیات و احیای اسلام و مسلمانان شده است. امید می‌رود با گسترش الگوی مردم‌سالاری دینی مورد نظر امام، طی دهه‌های آتی، جهان اسلام به عزت و عظمت گذشته خود بازگشته و با عمل به آموزه‌های اسلام، به شکوفایی برسد.

۲-۵. عدالت: از دیدگاه امام، عدالت یعنی صفت نفسانی (ملکه) ریشه‌داری که همواره انسان را به ملازمت تقوا - ترک محرّمات و انجام واجبات - وادار می‌کند؛ خصلتی فطری و مخموره در وجود انسان که سایر صفات و حالات انسانی را در تعادل قرار می‌دهد (امام خمینی، ۱۳۶۶، جلد اول: ۱۲-۱۳). ایشان عدالت را حدّ وسط بین افراط و تفریط دانسته و آن را از امّهات فضایل اخلاقیه معرفی می‌کند. عدالت بر قرار کننده تعادل بین تمام فضایل است و میزانی است که امور دیگر با آن سنجیده می‌شوند. از نظر امام، عدالت، طریق سیر انسان کامل به سوی خدا و سعادت است؛ (امام خمینی، ۱۳۹۱: ۱۴۷، ۱۵۲ و ۱۵۳). از نظر ایشان، عدالت هم در سطح فردی و هم در سطح اجتماعی از چند جهت حائز اهمیت است؛ اول آن که برقراری عدالت اجتماعی مقصد بزرگ اسلام و تمام انبیا و از اهداف وی در انقلاب اسلامی بوده است. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد اول: ۱۹۸؛ جلد ۲۱: ۴۰۶ و جلد سوم: ۳۰۴). دوم آن که عدالت، میزان و معیار خداوند برای سنجش اعمال انسان‌ها و جوامع بشری و ابعاد فردی و اجتماعی است؛ یعنی حکومتی که در مسیر عدالت قرار دارد، حق و اسلامی است و غیر آن، باطل است. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد نهم: ۵۰). سوم آن که عدالت موجب ایجاد محیطی امن و آرام برای بروز استعدادها و توانایی‌ها و خلاقیت‌های افراد در همه حوزه‌های نظری و عملی می‌شود؛ در محیط آرام می‌شود به همه چیز از جمله آزادی، استقلال و رفاه، دست یافت (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۲۰: ۱۱۶). چهارم آن که عدالت امری فطری و عقلانی و صفتی الهی است. عدالت ریشه در وجود و ذات

۱. اصل ششم «در جمهوری اسلامی ایران امور کشور باید با اتکای آرای عمومی اداره شود، از راه انتخابات: انتخابات رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر این‌ها، یا از راه همه‌پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می‌گردد.»

انسان دارد و از جنود عقل به حساب می‌آید. چون مطابق فطرت است. (امام خمینی(ره)، ۱۳۹۱: ۹۹ و ۱۴۷؛ امام خمینی، ۱۳۷۱: ۱۱۳).

۶-۲. مشروعیت (حقانیت و مقبولیت): مشروعیت در اندیشه سیاسی امام از دو قسم حقانیت و مقبولیت تشکیل می‌شود؛ حقانیت ناظر به محتوا ولی مقبولیت ناظر به شکل و امور مربوط است. در اندیشه امام، اگر حکومت و حاکمان دارای مقبولیت و رضایت عمومی باشند ولی ویژگی‌های مورد نظر شرع را نداشته باشند، از مشروعیت برخوردار نمی‌باشند. هم‌چنین اگر حاکمان دارای شرایط تعیین شده توسط شرع باشند ولی از رضایت و مقبولیت عمومی برخوردار نباشند، حاکمیت و ولایت آنان، فعلیت نیافته و نمی‌توانند به زور، اقدام به اجرای احکام الهی نمایند. از نظر امام، مشروعیت حکومت و ولی فقیه، یک مشروعیت الهی است؛ ولی برای فعلیت نصب فقیه، رضایت و پذیرش عموم مردم الزامی است؛ از نظر ایشان اگر ولایت فقیه در کار نباشد، طاغوت است (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد دهم: ۲۲۱؛ جلد پنجم: ۲۱۳ و ۴۲۶؛ جلد ششم: ۵۴؛ جلد ۱۲: ۱۳۹؛ جلد ۲۱: ۳۷۱). در اندیشه امام، دستیابی فقیه به قدرت سیاسی از روی قهر و غلبه و بدون رضایت و همراهی عموم مردم، از مشروعیت برخوردار نمی‌باشد؛ از باب این که با رضایت مردم، خدا نیز راضی است و با پشتیبانی مردم، می‌توان قدرت سیاسی را حفظ کرد و به اجرای احکام الهی پرداخت (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۶: ۴۹۱ و جلد هفتم: ۵۱۲-۵۱۳). هنر امام این بود که توانست اکثریت مردم ایران را با اندیشه خود همراه سازد و با تأسیس جمهوری اسلامی ایران، به اجرای احکام الهی بپردازند.

۷-۲. سیاست: ۱ سیاست از نظر امام یعنی تدبیر امور مملکت و هدایت جامعه در تمام ابعاد انسان و جامعه به سوی صلاح بر اساس موازین عقل و عدل و انصاف. از نظر امام، مفهوم سیاست دارای عناصر مهمی چون تدبیر، هدایت انسان و جامعه، عدالت، عقل، ابعاد دنیوی و اخروی، قوانین و دستورات الهی و مجریان جامع شرایط (انبیاء، امامان معصوم و فقها) می‌باشد. محور اصلی و غایت سیاست اسلامی از نظر امام، هدایت انسان و جامعه به سوی صلاح و رستگاری و تأمین فضا و امکانات برای رسیدن آن‌ها به قرب الهی و سعادت است. رعایت مجموعه عناصر و ویژگی‌های مذکور، معنای مفهوم سیاست در اسلام از دیدگاه ایشان است (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۳: ۴۳۳ - ۴۳۱؛ جلد ۲۱: ۴۰۵؛ جلد ۱۰: ۱۲۵؛ جلد ۲۰: ۱۱۳ و ۱۱۴).

۳. مسایل فلسفه سیاسی امام

در این جا به بیان پاسخ امام به چند پرسش اساسی در حوزه سیاست و زندگی اجتماعی می‌پردازیم.

۱-۳. لزوم تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت: این که چرا حکومت لازم است؟ پاسخ امام آن است که برای حفظ تعادل و کمک به انسان در غلبه بر قوای شیطانی، حکومت لازم است. هم‌چنین،

ضرورت عقلی و جوب جلوگیری از نا امنی و هرج و مرج و تأمین امنیت افراد و جامعه، مستلزم تشکیل حکومت است و بدون حکومت و دستگاه اجرا و اداره، هرج و مرج لازم می‌آید و فساد اجتماعی و اعتقادی و اخلاقی پدید می‌آید؛ (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۱۹). که عقل ملتزم به آن نبوده و حکم به پیشگیری از آن می‌کند. ماهیت و کیفیت قوانین اسلام و لزوم مؤسسات اجرایی از دلایل عقلی دیگری است که امام در ضرورت تشکیل حکومت مطرح می‌کند. وی معتقد است، داشتن مجموعه قانون برای اصلاح جامعه کافی نیست. به همین دلیل، خداوند در کنار فرستادن مجموعه قانون (احکام شرع)، یک حکومت و دستگاه اجرایی و اداره به ریاست رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله مستقر کرده است؛ تا به اجرای قوانین اسلامی بپردازد. پس، علاوه بر قانون، به قوه اجراییه و مجری نیاز است. (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۱۷؛ امام خمینی، ۱۳۶۵: ۲۳). علاوه بر آن، امام، حفظ مرزهای کشورهای اسلامی را از هجوم بیگانگان و جلوگیری از تسلط تجاوزگران بر آن، لزوم انقلاب سیاسی و لزوم وحدت اسلامی را از دیگر دلایل عقلی برای ضرورت تشکیل حکومت نام می‌برد (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۲۷-۲۵؛ امام خمینی، ۱۳۶۵: ۲۳). در یک جمع‌بندی می‌توان گفت، هدف خداوند از ارسال رُسل و انزال کتب، رشد و کمال فضایل اخلاقی و معنوی انسان و برقراری عدالت اجتماعی در جامعه است. بدیهی است که این دو هدف با نصیحت محقق نمی‌شود؛ بلکه شرط تحقق آن، تشکیل حکومت و داشتن قدرت سیاسی مشروع است.

۲-۳. هدف‌های حکومت اسلامی: با توجه به آثار حضرت امام، دو هدف اساسی را می‌توان برای حکومت اسلامی برشمرد: اول؛ اقامه عدل و قسط است. دوم؛ اجرای قوانین و احکام الهی است. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد سوم: ۳۰۴ و ۵۰۹؛ جلد نهم: ۵۰؛ امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۵۹ و ۶۱؛ و ۱۳۶۵: ۲۹).

۳-۳. ولایت فقیه: مفهوم «ولایت» در نظر امام یعنی حکومت و اداره‌ی کشور و اجرای قوانین شرع مقدس (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۴۰). و مفهوم «ولایت فقیه» بنابر آن‌چه از آثار امام استفاده می‌شود، یعنی ولایت کسانی که تابع هوا و هوس نیستند و آن‌چه می‌گویند متکی به حاکمیت الهی است. در دوره غیبت امام زمان (عج)، در میان قانون‌دانان عادل و با تقوا، کسی که از همه داناتر و با تقواتر بوده، دارای شجاعت و مدیریت کافی و مورد قبول اکثریت جامعه است، بهترین و شایسته‌ترین فرد برای رهبری و ولایت و سرپرستی جامعه می‌باشد و واجب است حکومت اسلامی تشکیل دهد و همان ولایتی را که رسول اکرم صلی‌الله‌علیه و آله در امر اداره جامعه بر عهده داشت، او نیز دارا است و بر همه مردم لازم است که از اوامر ولی فقیه، یعنی داناترین و نزدیک‌ترین شخص به خدا پس از پیامبر و ائمه، اطاعت کنند. (علی‌اکبر، آقابخشی و مینو، افشاری‌راد، ۱۳۸۹: ۷۲۰). مکانیزم فهم و حاکمیت چنین فردی، تشخیص مجتهدان و متخصصان امر و انطباق ویژگی‌های مذکور با فقیه دارای شرایط رهبری و اقبال اکثریت مردم به وی می‌باشد. از نظر امام، ولایت فقیه از امور اعتباری عقلایی است و واقعیتی جز جعل ندارد؛ (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۴۱). به نظر ایشان، ولایت فقیه از موضوعاتی است که تصور

آن‌ها موجب تصدیق می‌شود؛ به این معنی که هر کس عقاید و احکام اسلام را، مثل توحید، نبوت، معاد و دستورات اجتماعی اسلام، دریافته باشد، وقتی که به ولایت فقیه می‌رسد و آن را به تصور درآورد، بیدرتنگ تصدیق خواهد کرد و آن را ضروری و بدیهی خواهد شناخت و چندان نیازی به برهان ندارد (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۳).

۴-۳. وجوب تشکیل حکومت اسلامی بر فقها: از دیدگاه حضرت امام، امر ولایت و سرپرستی امت اسلامی به فقیه عادل سپرده شده است و او شایسته رهبری مسلمانان و مسؤول استمرار نظام سیاسی اسلام است. پس تشکیل حکومت اسلامی برای اجرای قوانین الهی و برقراری نظام عادلانه اجتماعی بر فقیهان عادل، واجب کفایی است و در صورت تشکیل حکومت اسلامی، بر سایر فقها لازم است که از او پیروی کنند. چنان‌چه امر تشکیل حکومت اسلامی جز با هماهنگی و اجتماع همه آنان میسر نباشد، بر همگی آنان واجب است که به صورت جمعی به این امر اهتمام کنند. در صورتی که تشکیل حکومت اسلامی برای فقها مقدور نباشد، منصب ولایت از آنان ساقط نمی‌شود؛ بلکه در حد امکان بر آنان واجب است به اجرای حدود الهی و قوانین اسلامی بپردازند (امام خمینی، ۱۳۶۵: ۳۳ و ۳۴). از نظر امام اگر امر تشکیل حکومت اسلامی برای فقها ممکن باشد، انجام آن بر آنان واجب عینی است. (امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۴۲). حضرت امام براساس اعتقادات و فهم عمیق خود و با تشخیص ضرورت‌ها، به عنوان فقیه عادل، برای پایه ریزی یک دولت حقه اسلامی کوشش کرد و با انجام تبلیغات و تعلیمات، یک موج تبلیغاتی و فکری و یک جریان همفکر به وجود آورد و توانست با قیام خود و همراهی مردم، حکومت اسلامی را تشکیل دهد و با این کار، زمینه را برای اجرای احکام اسلام و برپایی نظام عادلانه اجتماعی اسلام فراهم ساخت.

۵-۳. پیوند دین و سیاست: حضرت امام قایل به پیوند دین و سیاست است. ایشان دلایل عقلی و شرعی را برای اثبات نظر خود ارائه می‌کند؛ دلایلی مثل جامعیت دین اسلام، جهت‌گیری اساسی دین برای استقرار نظام عادلانه اجتماعی، ادغام سیاست و عبادت در اسلام، مسجد مرکز سیاست در اسلام، اقتدا به سیره انبیا و اهل بیت علیهم‌السلام، ضرورت استمرار اجرای احکام الهی پس از رحلت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله و ماهیت و کیفیت قوانین اسلام اعم از احکام مالی، دفاع ملی، جزایی و ... به گونه‌ای در هم تنیده است که یک نظام کلی اجتماعی را می‌سازد و برای تکوین یک دولت برای اداره سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جامعه تشریح گشته است و این قوانین به اجرا نیاز دارد. (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۲۱: ۴۰۲ و ۴۰۳؛ جلد چهارم: ۱۹ و ۴۴۷؛ جلد ۱۱: ۳۸۶؛ جلد ۲۱: ۲۸۹؛ جلد دوم: ۳۱ و ۳۲؛ جلد ۱۹: ۱۸۰؛ امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۱۸، ۱۹ و ۲۰-۲۵). امام خمینی (ره) چهار عامل استعمار، عمال عزبده و شرقزده استعمار، اهمال حوزه‌های علمیه در معرفی اسلام به شکل ناقص و اهمال روحانیون در قبال نقشه شوم استعمارگران و عامل درونی خودباختگی مسلمانان در برابر پیشرفت‌های مادی استعمارگران را برای طرح نظریه جدایی دین از سیاست بیان می‌کند (امام خمینی، صحیفه امام، ۱۳۷۸، جلد ۱۸: ۸۸ و ۸۹؛ امام خمینی، ولایت فقیه، ۱۳۷۸: ۴-۷ و ۱۳).

میزان آشنایی طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب اسلامی شهر قم با فلسفه سیاسی امام، برابر تبیین موضوع در سه قسم مبانی، مبادی و مسایل فلسفه سیاسی مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌های تحقیق

در تجزیه و تحلیل داده‌ها، هم ویژگی‌های فردی و خانوادگی پاسخ‌گویان و هم میزان آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فلسفه سیاسی امام به تفکیک مورد بررسی قرار گرفت. نمرات پاسخ‌گویان در هر یک از ابعاد اندیشه سیاسی امام با استفاده از نرم‌افزار spss استاندارد سازی شد و به نمره‌ای از ۱ تا ۱۰۰ تبدیل گردید. در این‌جا با رعایت اختصار به ترسیم یافته‌های مهم تحقیق می‌پردازیم.

الف. یافته‌های توصیفی

برخی از مهم‌ترین یافته‌های توصیفی عبارتند از:

۱. ویژگی‌های فردی و خانوادگی پاسخ‌گویان

۱.۱. از کل جامعه آماری، ۵۰ درصد از طلاب حوزه علمیه قم و ۵۰ درصد از دانشجویان دانشگاه‌های شهر قم، ۶۱ درصد مرد و ۳۹ درصد زن، ۳۴ درصد متأهل و ۶۶ درصد مجرد، ۹۵ درصد شهری و ۵ درصد روستایی، ۸۰ درصد در مقطع کارشناسی / سطح دو و ۲۰ درصد در مقطع کارشناسی ارشد / سطح سه حوزه مشغول به تحصیل‌اند؛

۱.۲. ۸۸ درصد مادران پاسخ‌گویان خانه‌دارند؛ ۸۶ درصد مادران و ۷۵ درصد پدران جامعه آماری از نظر تحصیلات در مقطع تحصیلی دیپلم و پایین‌تر، ۲۰ درصد مادران و ۱۰/۲ درصد پدران دارای تحصیلات کارشناسی / سطح دو و ۱۵/۵ درصد پدران و ۳/۷ درصد مادران در سطح کارشناسی ارشد یا دکترا / سطح سه یا سطح چهار حوزه هستند.

۲. میزان آشنایی طلاب و دانشجویان با فلسفه سیاسی امام

در این‌جا با استفاده از روش‌های تحلیل آماری، تصویری اجمالی از میزان آشنایی پاسخ‌دهندگان با فلسفه سیاسی امام ارائه می‌شود.

جدول شماره ۲: توزیع پاسخ‌گویان به تفکیک گویه‌های متغیر فلسفه سیاسی

شماره گویه	گویه‌ها	قطباً متعلق به امام است	قطباً متعلق به امام است	به احتمال زیاد متعلق به امام است	به احتمال کم متعلق به امام است	امام نیست قطباً متعلق به امام نیست	جمع
۱	از اصل توحید، آزادی بشر و برابری همه انسان‌ها در پیشگاه خداوند فهمیده می‌شود.	۳۱	۴۵/۵	۱۸/۶	۴/۹	۱۰۰	
۲	نتیجه عملی اصل توحید، قیام علیه نابرابری و زنجیرهای اسارت است.	۲۸/۴	۴۶/۹	۱۱/۱	۳/۶	۱۰۰	
۳	فهم همه جانبه اسلام، از مجموع منابع اسلامی به دست می‌آید.	۳۲/۶	۳۸/۳	۲۳/۴	۵/۶	۱۰۰	
۴	در اسلام، شناخت حقیقی تنها از طریق وحی به دست می‌آید.	۱۵/۶	۲۳/۹	۳۱/۶	۲۸/۹	۱۰۰	
۵	انسان در حوزه اعتقادات دارای آزادی مطلق است.	۱۹/۶	۲۳/۹	۲۸/۲	۲۸/۲	۱۰۰	
۶	استقلال اقتصادی، اساس استقلال در دیگر ابعاد از جمله فرهنگی، سیاسی و نظامی است.	۲۰/۶	۳۴/۵	۳۱/۷	۱۳/۲	۱۰۰	
۷	خودباوری و عمل به احکام اسلام، راه بازگشت به عظمت گذشته است.	۴۲/۴	۳۶/۲	۱۵/۹	۵/۵	۱۰۰	
۸	دموکراسی در اسلام یعنی رعایت نظر اکثریت.	۲۴/۷	۲۵/۲	۲۸/۶	۲۱/۶	۱۰۰	
۹	دو عنصر اساسی دموکراسی در اسلام، قوانین الهی و رضایت اکثریت مردم است.	۳۲/۶	۴۰/۵	۱۹/۴	۷/۴	۱۰۰	
۱۰	مشروعیت حکومت اسلامی دارای دو مؤلفه حقانیت و مقبولیت است.	۳۸/۹	۳۴/۹	۱۹/۷	۶/۵	۱۰۰	
۱۱	الگوی مردم‌سالاری دینی الگوی مطلوب اداره امور جامعه است.	۳۳/۹	۳۹/۹	۱۷/۹	۸/۳	۱۰۰	
۱۲	اصل «نه شرقی و نه غربی»، سیاست بین‌المللی اسلام نیست.	۱۱/۸	۱۵/۵	۲۲/۵	۵۰/۲	۱۰۰	
۱۳	در عصر غیبت امام زمان(عج)، همه بایستی با دعا و عبادت، منتظر ظهور امام زمان(عج) باشیم و از فعالیت در امور سیاسی و حکومت پرهیز کنیم.	۷/۱	۵/۹	۸/۹	۷۸/۲	۱۰۰	
۱۴	در عصر غیبت امام زمان(عج)، فقهای جامع شرایط بایستی به عنوان نمایان امام زمان(عج) به رهبری و هدایت مردم بپردازند.	۴۸/۴	۳۲/۵	۱۲/۱	۶/۹	۱۰۰	
۱۵	تشکیل حکومت اسلامی بر فقهای جامع شرایط واجب کفایی است.	۴۰/۲	۳۸/۱	۱۵/۴	۶/۳	۱۰۰	
۱۶	ماهیت و کیفیت قوانین اسلام از دلایل عقلی لزوم تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت امام زمان(عج) است.	۳۶/۹	۳۹	۱۹/۹	۴/۲	۱۰۰	

۱۷	۱۰۰	۱/۷	۶/۷	۳۱	۶۰/۵	۱۰۰	۱۷	اقامه عدل و اجرای احکام الهی، دو هدف اساسی حکومت اسلامی است.
۱۸	۱۰۰	۵/۳	۱۴/۴	۴۱/۹	۳۸/۵	۱۰۰	۱۸	از نشانه‌های حکومت مطلوب، رضایت اکثریت مردم و حاکمیت ولی فقیه است.
۱۹	۱۰۰	۱۵/۷	۲۸/۲	۳۳/۷	۲۲/۴	۱۰۰	۱۹	معرفی ناقص اسلام توسط حوزه‌های علمیه یکی از عوامل طرح نظریه جدایی دین از سیاست است.
۲۰	۱۰۰	۴	۱۰/۲	۲۴/۳	۶۱/۵	۱۰۰	۲۰	ولایت فقیه در کار نباشد، طاغوت است.

هستی‌شناسی: حدود ۷۶ درصد پاسخ‌گویان به گویه اول و حدود ۸۵ درصد به گویه دوم هستی‌شناسی پاسخ درست داده‌اند؛ دلیل درصد بالای آشنایی مذکور احتمالاً این است که دوگویه هستی‌شناسی بر گرفته از اصل توحید و از اصول و آموزه‌های اساسی اسلام است و جوانان کشور ما نیز به مبانی و اساس اسلام آشنایی دارند و امام خمینی(ره) را منادی اسلام ناب محمدی(ص) می‌دانند.

معرفت‌شناسی: بیش از ۷۰ درصد پاسخ‌گویان، برای گویه سوم و حدود ۶۰ درصد آنان برای گویه چهارم معرفت‌شناسی، پاسخ صحیح را انتخاب کرده‌اند؛ یعنی پاسخ‌دهندگان، امام را دارای تفکر منظومه‌ای و جامع‌نگر می‌شناسند؛ چون از نظر امام، اسلام واقعی، فهم همه جانبه از اسلام است؛ نه فهم تک‌بعدی از اسلام. اگرچه میزان آشنایی آنان با اندیشه سیاسی امام در بُعد هستی‌شناسی نسبت به بُعد معرفت‌شناسی بیش‌تر است.

مفاهیم بنیادی: بالاترین میزان آشنایی پاسخ‌گویان در بُعد مفاهیم اساسی (از گویه ۵ تا ۱۲) مربوط به گویه ۷ است؛ چون ۷۹ درصد پاسخ‌گویان می‌دانند که از مفاهیم اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) آن است که «خودباوری و عمل به احکام اسلام، راه بازگشت به عظمت گذشته است.»؛ یعنی طلاب و دانشجویان نسل سوم انقلاب، امام خمینی(ره) را از رهبران و اندیشمندانی می‌دانند که معتقد است، علت انحطاط و ضعف جهان اسلام و ایران اسلامی، عدم توجه و عمل به آموزه‌های اسلام است و راه نجات از انحطاط، رسیدن به سعادت و دستیابی به مجد و عظمت گذشته، آن است که باید به اسلام واقعی و بی‌پیرایه برگردیم و به احکام الهی و قوانین اسلامی عمل نماییم. باید خود را باور کنیم و بدانیم که اگر بخواهیم می‌توانیم؛ بنابراین، می‌توان نتیجه‌گیری کرد، امام خمینی(ره) که خود باوری را به نسل اول و دوم انقلاب اسلامی برگرداند، این تفکر و آموزه امام به نسل سوم نیز منتقل شده است.

میزان آشنایی طلبان و دانشجویان شهر قم با دو گویه ۱۰ و ۱۱ پس از گویه ۷، مشترکاً در رتبه دوم قرار دارد؛ یعنی ۷۴ درصد پاسخ‌گویان به این دو گویه پاسخ صحیح داده‌اند؛ این نکته مهم است که طلاب و دانشجویان می‌دانند که حضرت امام، الگوی مردم‌سالاری دینی را به‌عنوان یک الگوی جدید، متفاوت با دو الگوی لیبرال - دموکراسی و سوسیال - دموکراسی، برای اداره امور جامعه به جهان متلاطم امروز معرفی کرد. هم‌چنین، آنان آموخته‌اند که جمهوری اسلامی مدّ نظر امام خمینی(ره) دارای دو مؤلفه حقانیت (توجه به نصب الهی در صورت برخورداری از شرایط لازم و کسب مشروعیت از امام معصوم در

عصر غیبت) و مقبولیت (پذیرش و اقبال عمومی مردم برای تحقق حاکمیت اسلام و فعلیت یافتن ولایت ولی فقیه جامع شرایط) است و رعایت اقتضائات هریک ضروری است.

پاسخ‌گویان به میزان ۷۳ درصد متوجه شده‌اند که حضرت امام منادی اصل «نه شرقی نه غربی» بوده است و آن اصل را از سیاست بین‌المللی اسلام معرفی می‌کردند؛ همچنین، ۷۳ درصد پاسخ‌گویان به گویه ۹ (دو عنصر اساسی دموکراسی در اسلام، قوانین الهی و رضایت اکثریت مردم است.) پاسخ صحیح داده‌اند؛ بنابراین، میزان آشنایی آنان با دو گویه ۹ و ۱۲ از قسم مفاهیم اساسی با ۷۳ درصد به‌طور مشترک در رتبه سوم قرار دارد. اگرچه حدود ۴۵ درصد پاسخ‌گویان آشنا هستند که از نظر امام، استقلال فرهنگی اساس استقلال در دیگر ابعاد از جمله اقتصادی، سیاسی و نظامی است؛ ولی ۵۵ درصد پاسخ‌گویان پنداشته‌اند که از نظر امام، استقلال اقتصادی، اساس استقلال در دیگر ابعاد است. احتمالاً علت اشتباه و پاسخ غلط ۵۵ درصد پاسخ‌گویان، تأثیرات ناشی از مشکلات اقتصادی در زندگی آنان، اولیّت داشتن مسایل اقتصادی در زندگی مادی، تبلیغ کم‌تر و برجسته نکردن این بُعد از اندیشه امام توسط عوامل جامعه‌پذیری سیاسی است. پایین‌ترین درصد آشنایی پاسخ‌دهندگان با اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) در بُعد مفاهیم بنیادی، مربوط به گویه ۵ می‌باشد؛ چون حدود ۴۳/۵ درصد پاسخ‌گویان به این گویه پاسخ درست و ۵۶/۵ درصد پاسخ غلط داده‌اند. احتمالاً علت تردید آنان، وجود کلمه «مطلق» در عبارت مربوط به گویه ۵ بوده است؛ یعنی فکر کردند که آزادی در اسلام محدود به احکام الهی و مصالح عمومی است و کسی دارای آزادی مطلق نمی‌باشد؛ اگرچه، این نگاه در حوزه سیاسی اجتماعی اندیشه امام درست است؛ ولی در حوزه اعتقادات، نادرست است. چون بر اساس اندیشه امام، انسان در حوزه اعتقادات دارای آزادی مطلق است؛ ولی باید پاسخ‌گوی تصمیم و اعمال خود باشد؛ یعنی انسان آزاد مسؤول مدّ نظر امام است. بنابراین، عدم‌توانایی پاسخ‌گویان در تفکیک آزادی انسان به دو حوزه اعتقادات و سیاسی اجتماعی برابر اندیشه سیاسی امام، موجب اشتباه ۵۶/۵ درصد آنان و دادن پاسخ غلط شده است.

فلسفه سیاسی: از میان گویه‌های فلسفه سیاسی (از گویه ۱۳ تا ۲۰)، پاسخ‌گویان با میانگین ۹۱/۵ درصد به گویه ۱۷، با ۸۷ درصد به گویه ۱۳ و ۸۵ درصد به گویه ۲۰ پاسخ صحیح داده‌اند؛ که به ترتیب در رتبه اول تا سوم قرار می‌گیرند. گویه ۱۹ که از نظرات حضرت امام است، حدود ۴۴ درصد پاسخ‌گویان نسبت به این حقیقت تردید کرده‌اند؛ شاید برای طلاب و دانشجویان سخت است که بپذیرند، امام خمینی(ره) که یک مرجع دینی و اسلام‌شناس بزرگ و تربیت شده حوزه‌های علمیه است، حوزه‌های علمیه را یکی از عوامل طرح نظریه جدایی دین از سیاست معرفی کنند. البته حدود ۵۶ درصد پاسخ‌گویان به همین گویه پاسخ درست داده‌اند. گویه ۱۳ که به‌صورت منفی آمده است و براساس اندیشه سیاسی اسلام و امام از تفکر انحرافی به حساب می‌آید و امام نیز بارها در آثار و سخنان خود، این نوع اندیشه را مردود دانسته‌اند، در نظر پاسخ‌گویان نیز مخفی نمانده و این فکر انحرافی را تشخیص داده و نسبت آن را به اندیشه سیاسی امام راحل نپذیرفته‌اند؛ یعنی در واقع، طلبان و دانشجویان شهر قم امام را صاحب اندیشه‌ای می‌شناسند که معتقد است باید در عصر غیبت امام زمان(عج)، ضمن تهذیب نفس و توکل به

خداوند مَنان، با فعالیت در امور سیاسی و حکومت و با رهبری و هدایت مردم، زمینه ظهور حضرت حجت را فراهم نماییم؛ به عبارت دیگر، آنان بین اندیشه سیاسی امام و تفکر انحرافی انجمن حجتیه، تفکیک قایل شدند. این درحالی است که فعالیت‌های انجمن مذکور با چراغ خاموش و کم سر و صدا انجام می‌شود؛ معنایش این است که آنان همانند نسل اول و دوم انقلاب اسلامی، امام را منادی اسلام ناب محمدی(ص) و دارای اندیشه پویای اسلام می‌شناسند و از این اندیشه حمایت می‌کنند. کمترین ضریب خطا و پاسخ نادرست جامعه آماری به گویه‌های فلسفه سیاسی، مربوط به گویه ۱۷ می‌باشد. احتمالاً اتقان دو هدف مذکور برای حکومت اسلامی از نظر آموزه‌های اسلام و در اندیشه سیاسی امام، علت ضریب خطای پایین پاسخ‌گویان است. علت درصد بالای آشنایی پاسخ‌دهندگان با اندیشه سیاسی امام در بُعد فلسفه سیاسی، احتمالاً ناشی از ملموس بودن این دسته از اندیشه سیاسی برای طلاب و دانشجویان نسل سوم، به دلیل اجرایی شدن آن در جمهوری اسلامی ایران، تبلیغات گسترده رسانه‌ها، انجام موفق جامعه‌پذیری سیاسی توسط عوامل متعدد جامعه‌پذیری طی دوران پس از استقرار حکومت اسلامی، همچنین به خاطر مطالعه و تحقیق پاسخ‌دهندگان در حال تحصیل در مقاطع آموزش عالی حوزوی و دانشگاهی کشور و ارتقای سطح آگاهی‌های سیاسی آنان می‌باشد.

ب. یافته‌های تحلیلی

در این قسمت، مهم‌ترین یافته‌های تحلیلی تحقیق پیرامون میانگین نمره آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با فلسفه سیاسی امام و یافته‌های کلی تحقیق در ابعاد مختلف ارائه می‌شود.

۱. تحلیل تطبیقی میانگین نمره پاسخ‌گویان با اندیشه سیاسی امام

۱.۱. به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای

جدول شماره ۳: میزان آشنایی طلاب و دانشجویان با فلسفه سیاسی اندیشه امام به تفکیک متغیرهای

زمینه‌ای(جنس و سن)

متغیرها		سن				جنس		تاهل / تجرد	
		۲۲ تا ۳۰	۳۱ تا ۳۵	۳۶ تا ۴۰	۴۱ تا ۴۵				
هستی‌شناسی	۸۳	۸۲/۷۵	۸۳	۸۳/۲۵	مرد	۸۳	مجرد	۸۲/۵	متاهل
معرفت‌شناسی	۷۹	۷۶/۷۵	۷۸/۵	۷۴/۵	مرد	۷۹/۲۵	مجرد	۷۹	متاهل
مفاهیم بنیادی	۷۵/۵	۷۵/۷۵	۷۴/۷۵	۷۵/۵	مرد	۷۶	مجرد	۷۵/۲۵	متاهل
فلسفه سیاسی	۸۷/۵	۸۹/۷۵	۹۳/۷۵	۹۰/۵	مرد	۹۰/۵	مجرد	۸۸/۵	متاهل
میانگین	۸۰/۷۵	۸۱/۲۵	۸۲/۵	۸۰/۹۳	مرد	۸۰/۹۳	مجرد	۸۲/۱۸	متاهل

جدول شماره ۴: میزان آشنایی طلاب و دانشجویان با فلسفه سیاسی اندیشه امام به تفکیک متغیرهای زمینه‌ای (تاهل، محل سکونت، محل تحصیل و مقطع تحصیلی)

متغیرها	محل سکونت		محل تحصیل		مقطع تحصیلی	
	شهر	روستا	حوزه	دانشگاه	کارشناسی	ارشد
هستی‌شناسی	۸۲/۷۵	۸۶/۵	۸۴	۸۱/۷۵	۸۲/۵	۸۴/۲۵
معرفت‌شناسی	۷۷/۷۵	۷۹/۵	۷۷/۷۵	۷۸	۷۸	۷۷/۵
مفاهیم بنیادی	۷۵/۵	۷۵	۷۷	۷۳/۷۵	۷۵	۷۷
فلسفه سیاسی	۸۹/۵	۹۴	۹۳	۸۶/۵	۸۹/۲۵	۹۰/۵
میانگین	۸۱/۳۷	۸۳/۷۵	۸۲/۹۳	۸۰	۸۱/۱۸	۸۲/۳۱

همان‌گونه که یافته‌ها نشان می‌دهد، میانگین نمره میزان آشنایی پاسخ‌گویان از نظر متغیرهای زمینه‌ای با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام به یکدیگر نزدیک است. چون فاصله بین میانگین نمرات آنان کمتر از ۳ درصد است و تفاوت معناداری بین آن‌ها وجود ندارد؛ در واقع، تفاوت سن، جنس، تاهل/تجرد، شهری/روستایی، حوزوی/دانشگاهی و مقطع تحصیلی پاسخ‌گویان تأثیر چندانی بر میزان آشنایی آنان با اندیشه سیاسی امام ندارد. احتمالاً دلیل وجود تفاوت غیرقابل اعتنای مذکور می‌تواند ناشی از برخورداری پاسخ‌گویان از تحصیلات، مطالعه، گروه سنی و انگیزه تقریباً برابر باشد. یافته مذکور مؤید این نکته است، در جمهوری اسلامی ایران برای آموزش اجتماعی و سیاسی و انتقال ارزش‌ها و الگوهای حاکم به نسل جدید و به فراگیران علوم در نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی، همسانی نسبی وجود دارد و آموزش‌ها در یک سطح برابر به فراگیران در حال انجام است و آنان از امکانات برابر در این زمینه برخوردارند. این فرصت ایجاد شده برای آنان، ناشی از باور اسلامی و مطابق با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است که تفاوتی بین زن و مرد و شهری و روستایی در امور اجتماعی، سیاسی و فرهنگی قایل نشده است؛

۱.۲. به تفکیک مراکز دانشگاهی

محل تحصیل - مراکز دانشگاهی:

جدول شماره ۵: میزان آشنایی دانشجویان با فلسفه سیاسی اندیشه امام به تفکیک دانشگاه‌های قم

متغیر	دانشگاه قم	پیام نور	آزاد اسلامی	مفید	پردیس قم	میانگین
هستی‌شناسی	۸۶/۶۱	۸۰	۷۸/۵۱	۷۶/۷۵	۸۷/۰۸	۸۱/۷۹
معرفت‌شناسی	۸۰/۵۱	۷۷/۱۲	۷۳/۱۵	۸۰/۲۶	۷۸/۹۵	۷۷/۹۹
مفاهیم بنیادی	۷۷/۸۸	۷۲/۲۲	۷۲	۷۴/۰۲	۷۳/۱۵	۷۳/۸۵
فلسفه سیاسی	۹۳/۱۴	۸۶/۷۳	۸۳/۹۶	۸۳/۶۵	۸۵/۱۹	۸۶/۵۳
میانگین	۸۴/۵۳	۷۹/۰۱	۷۶/۹۰	۷۸/۶۷	۸۱/۰۹	۸۰/۰۴

همان گونه که ملاحظه می‌شود، برابر داده‌های جدول فوق، میانگین نمره میزان آشنایی پاسخ‌گویان در مراکز مختلف دانشگاهی با اندیشه سیاسی امام از یکدیگر دور است. در این میان، دانشگاه قم با میانگین ۸۴/۵۳ از دانشگاه آزاد اسلامی با میانگین ۷۶/۹۰، دارای فاصله‌ای حدود ۷/۵ درصد است. همچنین، فاصله میانگین نمره دانشجویان دانشگاه قم با دانشگاه مفید حدود ۶ و با دانشگاه پیام نور حدود ۵/۵ و با پردیس قم حدود ۳/۵ درصد است. بنابراین، می‌توان ادعا کرد، متغیر محل تحصیل پاسخ‌گویان در مراکز دانشگاهی بر میزان آشنایی دانشجویان با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام تأثیر دارد. با توجه به میانگین کل نمره میزان آشنایی دانشجویان با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام خمینی(ره)، دانشجویان دانشگاه قم، دانشگاه تهران- پردیس قم، دانشگاه پیام نور، دانشگاه مفید و دانشگاه آزاد اسلامی به ترتیب، رتبه اول تا پنجم را کسب کرده‌اند؛ همان‌طور که یافته‌ها نشان می‌دهد، میزان آشنایی دانشجویان دانشگاه‌های دولتی با اندیشه سیاسی امام بیش‌تر از دانشجویان دانشگاه‌های غیردولتی و آزاد است. دلیل آن احتمالاً موفقیت بیش‌تر آنان در تحصیلات و بالاتر بودن سطح آگاهی آنان می‌باشد. همچنین، این یافته تحقیق نشانگر آن است، دانشجویان دانشگاه‌های دولتی از مطالعه، استعداد و عمق جامعه‌پذیری سیاسی بیشتری نسبت به دانشجویان دانشگاه‌های غیر دولتی و آزاد برخوردارند. همان‌طور که برای ورود به دانشگاه‌ها معمولاً، دارندگان رتبه بالاتر در دانشگاه‌های دولتی و دارندگان رتبه پایین‌تر در دانشگاه‌های غیردولتی و آزاد قبول می‌شوند، این نکته در فهم و میزان آشنایی آنان نسبت به ابعاد اندیشه سیاسی امام نیز مشهود است. این یافته از جهتی مؤید این نکته است که جامعه‌پذیری سیاسی و آشنایی جوانان با اندیشه سیاسی امام، بیشتر قبل از ورود به دانشگاه انجام می‌شود.

۱.۳. به تفکیک مراکز حوزوی

مراکز حوزوی:

جدول شماره ۶: میزان آشنایی طلاب با فلسفه سیاسی اندیشه امام به تفکیک مراکز حوزوی قم

متغیرها	فیضیه	گلپایگانی	حقانی	امام باقر(ع)	معصوم یه (برادران)	جامعه الزهراء	موسسه معصومیه (خواهران)	میانگین
هستی‌شناسی	۸۵/۴۴	۸۶/۶۱	۷۹/۱۷	۷۸/۱۳	۸۰	۸۵	۸۲/۳۲	۸۲/۳۸
معرفت‌شناسی	۷۵/۸	۷۹/۰۹	۸۳/۳۳	۷۵	۷۹/۱۷	۷۹/۳۸	۷۶/۲۵	۷۸/۲۸
مفاهیم بنیادی	۷۶/۴۴	۷۵/۵	۷۳/۶۱	۷۸/۳۳	۷۷/۹۴	۷۹/۶۱	۷۹/۱۹	۷۷/۲۳
فلسفه سیاسی	۹۲/۲۸	۸۲/۰۷	۹۴/۲۳	۹۰	۹۷/۰۶	۹۶/۳۲	۹۱/۹۴	۹۱/۹۸
میانگین	۸۲/۳۱	۸۰/۸۱	۸۲/۵۸	۸۰/۳۶	۸۳/۵۴	۸۵/۰۷	۸۲/۴۲	۸۲/۴۶

چنان‌که داده‌های جدول فوق آشکار می‌سازد، میانگین نمره میزان آشنایی پاسخ‌گویان در مراکز حوزوی با اندیشه سیاسی امام از یکدیگر دور است. در این میان، جامعه‌الزهراء(س) با میانگین ۸۵/۰۷

از مدرسه علمیه امام محمد باقر(ع) با ۸۰/۳۶، دارای فاصله حدود ۵ درصد است. بر این اساس، می‌توان گفت، تفاوت محل تحصیل پاسخ‌گویان در مراکز حوزوی، بر میزان آشنایی آنان با اندیشه سیاسی امام، تأثیر دارد. با عنایت به میانگین کل نمره میزان آشنایی طلاب با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام، طلاب جامعه الزهراء(س)، مدرسه علمیه معصومیه(برادران)، مدرسه علمیه حقانی، مؤسسه آموزش عالی معصومیه(خواهران)، مدرسه علمیه فیضیه، مدرسه آیت‌الله گلپایگانی و مدرسه علمیه امام محمد باقر(ع) به ترتیب رتبه اول تا هفتم را کسب نموده‌اند. یافته دیگر پژوهش آن است که میزان آشنایی طلاب تحت برنامه با فلسفه سیاسی اندیشه امام بیشتر از میزان آشنایی طلاب آزاد است. این نتیجه، نشانه تأثیر هدفمند بودن آموزش، آمادگی بیش‌تر طلاب تحت برنامه، تأثیر محیط و استفاده بهینه از فرصت می‌باشد. در مجموع، میزان آشنایی طلاب با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام نسبت به دانشجویان، حدود ۳ درصد بیشتر است. که احتمالاً ناشی از فضای علمی آموزشی حوزه علمیه قم از جمله در خصوص آشنایی با آثار فقها و بزرگان حوزوی و تبلیغ و ترویج بیشتر اندیشه سیاسی و آثار امام در شهر قم، هم‌خوانی بیشتر مطالعه و آموزش طلاب با اسلامی بودن موضوع، انگیزه بیشتر طلاب و خاستگاه اندیشه سیاسی امام در حوزه علمیه قم می‌باشد.

۲. نتایج و یافته‌های کلی تحقیق

مهم‌ترین نتایج و یافته‌های کلی به شرح ذیل است:

۱. میانگین کل نمره طلاب و دانشجویان شهر قم در آشنایی آنان با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام با ملاحظه متغیرهای زمینه‌ای، ۸۱/۲۵ درصد است و حداکثر فاصله نمره آنان در مقایسه کلی با متغیرهای زمینه‌ای کمتر از ۳ درصد می‌باشد؛ در نتیجه، متغیرهای زمینه‌ای تأثیر قابل‌اعتنایی در میزان آشنایی پاسخ‌گویان با بُعد فلسفه سیاسی اندیشه امام نداشته است. این یافته نشان می‌دهد، در جمهوری اسلامی ایران، برای آموزش اجتماعی و سیاسی و انتقال ارزش‌ها و الگوهای حاکم به نسل جدید و به فراگیران علوم در نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی، همسانی نسبی وجود دارد و آموزش‌ها در یک سطح برابر به فراگیران در حال انجام است و آنان از امکانات برابر در این زمینه برخوردارند. همچنین، یافته مذکور نشان می‌دهد، فراگیری و آشنایی نسل جدید با اندیشه سیاسی امام، در مقاطع پایین‌تر تحصیلی و به‌ویژه توسط عوامل دیگر جامعه‌پذیری سیاسی؛ مثل رسانه‌ها، نظام آموزشی و نهادهای مذهبی صورت می‌گیرد و تحصیل در دانشگاه‌ها و مراکز حوزوی در مقاطع تحصیلی کارشناسی‌ارشد و بالاتر به‌طور عموم، تأثیر چندانی بر میزان آشنایی فراگیران با اندیشه سیاسی امام ندارد.

۲. از یافته‌های پژوهش این است که بین میزان آشنایی طلاب در مراکز آموزشی حوزوی با ابعاد اندیشه سیاسی امام، تفاوت معناداری وجود دارد؛ بنابراین، محل تحصیل طلاب در میزان آشنایی آنان با اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) مؤثر بوده است. پس مهم است که طلاب در کدام مدرسه علمیه و مرکز آموزشی حوزوی به تحصیل بپردازند. چون همه مدارس و مراکز آموزشی حوزوی از موقعیت و سطح یکسانی از

نظر کیفیت نظام آموزشی و مدیریت برخوردار نیستند. یافته مذکور نشان‌دهنده آن است، نظام آموزشی حوزوی، هر چه از برنامه‌ریزی و انتظام بیشتری برخوردار باشد، سطح آگاهی، تحصیل و میزان آشنایی طلاب با اندیشه سیاسی امام نیز بیشتر است؛ هم‌چنین، طلابی که دوره‌های آموزشی دبیرستان و دانشگاه را گذرانده باشند و یا همزمان، توانایی گذراندن آن را به‌همراه دوره‌های آموزشی حوزه داشته باشند، از سطح آگاهی، جامعه‌پذیری سیاسی و میزان آشنایی بیشتری با اندیشه سیاسی امام نسبت به بقیه، برخوردارند.

۳. میانگین نمره آشنایی طلاب و دانشجویان شهر قم با بُعد هستی‌شناسی ۸۲/۸۹، معرفت‌شناسی ۷۷/۸۶، مفاهیم بنیادی ۷۵/۴۸ و فلسفه سیاسی ۸۹/۶۱ و میانگین کل نمره آنان با شقوق مذکور فلسفه سیاسی ۸۱/۲۵ درصد است؛ از دلایل بالا بودن میزان آشنایی مذکور، می‌توان به برخورداری از تحصیلات عالی، مطالعه بیشتر و انگیزه بالاتر پاسخ‌گویان و به موفقیت عوامل جامعه‌پذیری سیاسی به‌ویژه دستگاه آموزشی، رسانه‌های گروهی و نهادهای مذهبی در انتقال اندیشه سیاسی امام به نسل جدید اشاره کرد.

همان‌طور که یافته مذکور نشان می‌دهد، بالاترین میانگین نمره طلاب و دانشجویان شهر قم در آشنایی با اندیشه سیاسی امام با ۸۹/۶۱ درصد مربوط به بُعد فلسفه سیاسی است؛ در واقع، میزان آشنایی پاسخ‌گویان تنها در این بُعد از اندیشه سیاسی امام، داخل در نمره «الف»/«عالی» است. این یافته پژوهش، بیانگر آن است، آنان به‌خوبی آموخته‌اند و بین تفکر انقلابی و اسلام ناب محمدی(ص) مورد نظر امام و تفکر انحرافی انجمن حجّتیہ تفکیک قایل شده‌اند. براساس یافته فوق، جمهوری اسلامی ایران به‌همراه همه عوامل جامعه‌پذیری سیاسی، به‌خوبی موفق شد تا اساس اندیشه سیاسی امام را که همان بُعد فلسفه سیاسی ایشان است، به نسل سوم انقلاب منتقل نماید؛ این موفقیت، فرصت مناسبی برای جمهوری اسلامی ایران و مسؤولان کشور ایجاد می‌کند؛ تا بتوانند با حمایت نسل آتی، در تحقق اندیشه سیاسی امام و اهداف انقلاب اسلامی، همّت مضاعفی به‌خرج دهند.

۴. پایین‌ترین میانگین نمره پاسخ‌گویان با ۷۵/۴۸ درصد، مربوط به گویه‌های مفاهیم بنیادی اندیشه سیاسی امام است. برابر یافته مذکور، طلاب و دانشجویان شهر قم، با مفاهیم مشروعیت، مردم‌سالاری دینی، آزادی، استقلال، اساس بودن استقلال در بُعد فرهنگی و شقوق مختلف مفاهیم یاد شده در اندیشه سیاسی امام راحل، از آشنایی کافی برخوردار نمی‌باشند. این یافته نشانه خوبی به‌حساب نمی‌آید؛ انتظار آن است، نسل جدید نسبت به اساس بودن استقلال فرهنگی از دیدگاه امام، آشنایی بیشتری داشته باشد. چرا که انقلاب اسلامی ایران اساساً یک انقلاب فرهنگی بوده است و استقلال فرهنگی شالوده استقلال یک کشور در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و نظامی است. این که پاسخ‌گویان نسبت به اساس بودن استقلال فرهنگی تا حدودی تردید کرده و استقلال اقتصادی را اساس استقلال در دیگر ابعاد پنداشته‌اند، نشانه خوبی نیست؛

۵. میانگین نمره طلاب و دانشجویان شهر قم در میزان آشنایی آنان با بُعد هستی‌شناسی اندیشه سیاسی امام با ۸۲/۸۹ درصد، در رتبه دوم قرار می‌گیرد. این که میزان آشنایی پاسخ‌گویان با گویه‌های هستی

شناسی اندیشه سیاسی امام و اصل توحید، زیاد است، احتمالاً به دلیل آن است که گویه‌های مزبور از مبانی اسلام و از اصول و محکمت‌اندیشه سیاسی امام به حساب می‌آید.

۶. با ملاحظه یافته‌های پژوهش حاضر آشکار می‌شود، میزان آشنایی طلاب و دانشجویان با آن دسته از گویه‌هایی که از مبانی و اصول اسلام و از محکمت‌اندیشه سیاسی امام به حساب می‌آیند، بیشتر است. دلیل این مطلب آن است، احتمالاً علاوه بر قدمت موضوع در جامعه ایران، همه عوامل جامعه‌پذیری سیاسی در جمهوری اسلامی ایران نیز در انتقال اصول و محکمت‌اندیشه سیاسی امام به نسل جدید، به طور هماهنگ و مستمر عمل کرده‌اند و اختلافی که محل این انتقال باشد، مشاهده نشده است.

۷. با عنایت به یافته‌های پژوهش حاضر و ملاحظه میانگین نمرات دانشجویان و طلاب شهر قم در میزان آشنایی آنان با اندیشه سیاسی امام، می‌توان پیش‌بینی کرد، احتمالاً دانشجویان و طلاب سایر شهرستان‌ها که از امکانات آموزشی و تبلیغی کمتری نسبت به تهران و قم برخوردارند و از مرکز سیاست، قدرت و حکومت دور هستند، همچنین، قشرهای دیگر نسل سوم انقلاب اسلامی، مثل قشر کارگر، کشاورز و مشاغل آزاد، از میزان آشنایی پایین‌تری با اندیشه سیاسی امام نسبت به دانشجویان و طلاب شهر قم برخوردار باشند.

با این همه، این پژوهش در نوع خود به عنوان نقطه شروع به حساب می‌آید؛ که که بایستی فرایند تکاملی خود را با ورود محققان و مؤسسات آموزشی و پژوهشی طی کند؛ در واقع، تحقیق حاضر، زمینه‌ای برای انجام پژوهش‌ها و تحقیقات گسترده‌تر و عمیق‌تر می‌باشد. انتظار می‌رود با انجام به موقع و درست وظایف و استفاده از فرصت‌ها و تبدیل هوشمندانه تهدیدها به فرصت‌ها بتوانیم موجبات استمرار حاکمیت جمهوری اسلامی ایران را با محوریت ولایت فقیه، با مقبولیت بالا و خواست اکثر افراد جامعه و با سربلندی در مجامع عمومی فراهم بسازیم.

پیشنهادها

در این جا براساس یافته‌های تحقیق، چند پیشنهاد به شرح ذیل برای حفظ و بهبود وضع موجود تقدیم می‌شود.

۱. با توجه به محوریت اندیشه سیاسی امام برای تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران و ضرورت استمرار آن پیشنهاد می‌شود همه عوامل دولتی و مردمی در آشنایی نسل سوم انقلاب اسلامی با ابعاد مختلف اندیشه سیاسی امام بکوشند و در ارتقای میزان آشنایی آنان با همه ابعاد اندیشه سیاسی امام به‌ویژه در ابعادی که میزان آشنایی پاسخ‌گویان در آن قسمت‌ها کافی نبوده و دچار ضعف می‌باشد، تلاش بیشتری انجام دهند؛ مثل ارتقای آگاهی جوانان با مفهوم آزادی و شقوق مختلف آزادی انسان، درک مفهوم استقلال و اهمیت آن و اساس بودن استقلال فرهنگی در همه ابعاد.

۲. در انتقال اندیشه سیاسی امام به نسل سوم انقلاب اسلامی، نیازی به تفکیک جنسیت، مقاطع تحصیلی کارشناسی و کارشناسی‌ارشد، وضعیت تأهل و محل سکونت نمی‌باشد؛ چون متغیرهای فوق در میزان

آشنایی طلاب و دانشجویان با اندیشه سیاسی امام، تأثیر چندانی نداشته‌اند؛ ولی برای ارتقای میزان آشنایی جوانان با ابعاد اندیشه سیاسی امام، تفکیک طلاب از دانشجویان، دانشجویان دانشگاه‌های دولتی از غیردولتی و طلاب مدارس تحت برنامه از طلاب آزاد توصیه می‌شود.

۳. برای پیگیری معتبرتر نتایج و یافته‌های تحقیق حاضر لازم است، گروه وسیع‌تری از جمعیت نسل سوم انقلاب اسلامی از قشرهای دیگر اعم از دانشجویان و طلاب سایر شهرستان‌ها، کارگران، نظامیان، کشاورزان، شهری، روستایی، دارندگان مشاغل آزاد و بیکاران به‌صورت مقایسه‌ای، مورد بررسی قرار گیرد.

۴. پژوهش مستقل برای بررسی راهکارها در ابعاد مختلف و ارائه راهبردهای اجرایی در ارتقای میزان آشنایی نسل سوم و چهارم انقلاب اسلامی با اندیشه سیاسی امام صورت پذیرد.

۵. به دلیل جنبه تکمیلی اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری در تداوم اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)، میزان آشنایی نسل سوم انقلاب اسلامی با اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای به‌طور مستقل مورد بررسی قرار گیرد.

۶. انجام پژوهش از این دست، شایسته است با همّت مراکز و مؤسسات پژوهشی و فرهنگی دولتی و با با نظارت آن‌ها توسط مؤسسات خصوصی، با امکانات و ظرفیت‌های مناسب صورت پذیرد.

۷. رعایت یکپارچگی و تلاش مستمر تمامی عوامل جامعه‌پذیری سیاسی در انتقال اندیشه سیاسی امام به‌خصوص انتقال اصول و محکّمات آن اندیشه به‌طور مداوم مورد تأکید قرار گیرد.

منابع

- آقابخشی، علی‌اکبر و مینو افشاری‌راد (۱۳۸۹)، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ سوم، تهران: نشر چاپار.
- افروغ، عماد (۱۳۹۱)، انقلاب اسلامی و مبانی بازتولید آن، چاپ دوم، تهران: شرکت انتشارات سوره مهر.
- جمشیدی، محمدحسین (۱۳۸۸)، اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)، چاپ دوم، تهران: پژوهشکده امام خمینی(ره) و انقلاب اسلامی وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- امام خمینی(ره) (۱۳۷۸)، صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی(ره)، چاپ اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)، جلد‌های ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰ و ۲۱.
- امام خمینی(ره) (بی‌تا)، کشف اسرار، قم: انتشارات مصطفوی.
- امام خمینی(ره) (۱۳۷۸)، ولایت فقیه، چاپ نهم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره).
- امام خمینی(ره) (۱۳۶۶)، ترجمه تحریرالوسیله، چاپ اول، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، جلد اول.
- امام خمینی(ره) (۱۳۹۱)، شرح حدیث جنود عقل و جهل، چاپ ۱۴، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی(ره) (۱۳۶۵)، شؤون و اختیارات ولی فقیه، ترجمه مبحث ولایت فقیه از کتاب البیع، چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- دواس، دی.ای. (۱۳۸۴)، *بیمایش در تحقیقات اجتماعی*، ترجمه هوشنگ نایی، چاپ ششم، تهران: نشر نی.
- غفوریان، محمدرضا (۱۳۸۹)، *اندیشه‌های فلسفی امام خمینی*، چاپ اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- فوزی، یحیی (۱۳۸۴)، *اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)*، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.
- کرم الهی، نعمت الله (۱۳۹۰)، *اینترنت و دین‌داری*، چاپ اول، قم، موسسه بوستان کتاب.
- لک‌زایی، نجف (۱۳۸۶)، *درآمدی بر مستندات قرآنی فلسفه سیاسی امام*، چاپ اول، قم: موسسه بوستان کتاب.
- واعظی، احمد (۱۳۸۶)، *حکومت اسلامی؛ درس‌نامه اندیشه سیاسی اسلام*، چاپ پنجم، قم: مرکز تألیف متون درسی حوزه علمیه قم.